

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2024. № 5.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.5.51>

УДК:314.116(477)

I. B. Магійович,

*к. е. н., доцент кафедри менеджменту ім. проф. Є.В. Храпливого,
Львівський національний університет природокористування*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2926-0810>

ДЕМОГРАФІЧНИЙ СТАН В УКРАЇНІ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

I. Mahiiiovych,

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of
Management named after Prof. E.V. Hraplivoho,
Lviv National Environmental University*

DEMOGRAPHIC SITUATION IN UKRAINE, PROBLEMS AND WAYS TO OVERCOME THEM

Досліджено та проаналізовано демографічний стан в Україні та його вплив на соціально-економічний розвиток. Демографічні проблеми в країні лише ускладнюються за останні десятиліття. Серед них головними є:

- загальний спад чисельності населення через низький рівень народжуваності. Крім цього це призводить до старіння населення;

- високий рівень смертності, особливо серед чоловіків, причинами якої є серйозні проблеми стану здоров'я, шкідливі звички, відсутність доступу до якісної медичної допомоги та інші чинники;
- низький рівень народжуваності, який викликає занепокоєння. Адже економічна нестабільність, високий рівень безробіття та відсутність достатньої державної підтримки для молодих сімей призводять до відкладання рішення материнства та батьківства;
- відтік населення із країни. Значна кількість українців шукає можливості для працевлаштування за кордоном через відсутність задовільних економічних перспектив та соціальні проблеми в Україні. Це, звичайно, впливає на стан робочого потенціалу та економічного розвитку країни;
- соціальні та економічні виклики, такі як: бідність, безробіття, низький рівень життя, повномасштабна війна та політична нестабільність.

Зміни в демографічній структурі населення мають значний вплив на економічний розвиток країни, який залежить від кількості та якості робочої сили. Зокрема, зменшення чисельності населення, особливо у вікових категоріях, що активно працюють, може призвести до нестачі робочої сили, що може відбитися на виробництві та економічному зростанні негативно.

Зменшення чисельності населення створює серйозні виклики для економічного прогресу країни і потребує від уряду ретельного аналізу та розробки стратегій для їх подолання. Для вирішення цих проблем Україна повинна прийняти цілеспрямовані заходи у таких сферах, як охорона здоров'я, освіта, економічний розвиток і соціальна підтримка, щоб сприяти збереженню та зростанню населення.

Представлено обґрунтовані та рекомендовані пріоритетні заходи для подолання поточної ситуації та зміцнення економічної стабільності та безпеки України.

The demographic situation in Ukraine and its impact on socio-economic development have been studied and analyzed. Demographic problems in the country have only become more complicated in recent decades. The main ones are:

- general population decline due to low birth rate. In addition, it leads to an aging population;*

- high mortality rate, especially among men, the causes of which are serious health problems, bad habits, lack of access to quality medical care and other factors;*

- a worryingly low birth rate. After all, economic instability, a high level of unemployment and the lack of sufficient state support for young families lead to the postponement of the decision of motherhood and fatherhood;*

- population outflow from the country. A significant number of Ukrainians are looking for employment opportunities abroad due to the lack of satisfactory economic prospects and social problems in Ukraine. This, of course, affects the state of labor potential and economic development of the country;*

- social and economic challenges such as: poverty, unemployment, low living standards, full-scale war and political instability.*

Changes in the demographic structure of the population have a significant impact on the country's economic development, which depends on the quantity and quality of the workforce. In particular, the decline in the population, especially in the working age groups, may lead to labor shortages, which may have a negative impact on production and economic growth.

Population decline creates serious challenges for the country's economic progress and requires the government to carefully analyze and develop strategies to overcome them. To address these issues, Ukraine must take targeted measures in areas such as health care, education, economic development and social support to promote population preservation and growth.

Reasoned and recommended priority measures for overcoming the current situation and strengthening the economic stability and security of Ukraine are presented.

Ключові слова: демографічна криза, розвиток, населення, міграція, робоча сила, безробіття.

Keywords: demographic crisis, development, population, migration, workforce, unemployment.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На стан соціально-економічного розвитку України впливають різні чинники, у тому числі демографічні проблеми, які в країні лише ускладнюються за останні десятиліття. Серед них головними є:

- загальний спад чисельності населення через низький рівень народжуваності. Крім цього це призводить до старіння населення;
- високий рівень смертності, особливо серед чоловіків, причинами якої є серйозні проблеми стану здоров'я, шкідливі звички, відсутність доступу до якісної медичної допомоги та інші чинники;
- низький рівень народжуваності, який викликає занепокоєння. Адже економічна нестабільність, високий рівень безробіття та відсутність достатньої державної підтримки для молодих сімей призводять до відкладання рішення материнства та батьківства;
- відтік населення із країни. Значна кількість українців шукає можливості для працевлаштування за кордоном через відсутність задовільних економічних перспектив та соціальні проблеми в Україні. Це, звичайно, впливає на стан робочого потенціалу та економічного розвитку країни;
- соціальні та економічні виклики, такі як: бідність, безробіття, низький рівень життя, повномасштабна війна та політична нестабільність.

Демографічна ситуація має важливий вплив на економічний розвиток країни, який залежить від кількості та якості робочої сили. Тому зменшення кількості населення, особливо в економічно активному віці, може призвести до: скорочення робочої сили, що негативно вплине на виробництво та економічне зростання. Крім цього недостатня кількість робочої сили підвищує витрати на оплату праці та знижує конкурентоспроможність; зростання витрат на пенсійну систему та інші соціальні програми, що може стати фінансовим тягарем для держави; зменшення внутрішнього попиту на товари та послуги, що впливатиме на роботу підприємств та зниження їхнього доходу; демографічного дисбалансу, зокрема, до старіння населення, на яке впливають також масові міграційні процеси. Це може стати причиною збільшення витрат на охорону здоров'я та соціальне забезпечення, а також вплинути на ринок праці та пенсійну систему тощо.

Отже, зменшення кількості населення породжує значні виклики для економічного розвитку країни і вимагає від уряду ретельного аналізу та розробки стратегій для подолання цих проблем, для вирішення яких Україна має вжити цілеспрямовані заходи у сферах охорони здоров'я, освіти, економічного розвитку та соціальної підтримки, щоб стимулювати збереження та розвиток населення. Узагальнюючи, важливо враховувати, що вплив демографічної ситуації на економіку є складним та залежить від взаємодії різних чинників, включаючи також політичну систему, технологічний прогрес та світову економічну ситуацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації свідчать про те, що демографічна ситуація та її тенденції належним чином привертають увагу та викликають серйозне занепокоєння у науковців, громадськості та політиків. Великий внесок у вивчення демографічного стану в Україні та його впливу на економічний розвиток країни роблять вітчизняні науковці, такі як О. Гладун, Е. Лібанова, С. Пирожков, І. Курило, Н. Левчук, В. Стешенко, О. Малиновська, Л. Слюсаренко, П. Шевчук, А. Вишневський, А. Злотников, В. Борисов та інші.

О. Гладун звертає увагу на зниження рівня народжуваності в Україні, відзначаючи, що протягом 30 років, починаючи з 1991 року і до початку повномасштабної війни, країна втратила приблизно 10 мільйонів осіб [8]. Л. Слюсаренко підкреслює, що Україна зараз має найвищий в світі рівень природного скорочення чисельності населення. Цю думку підтримує і директорка Інституту демографії та соціальних досліджень Е. Лібанова. За її оцінкою, якщо Україна не вживатиме чітких заходів з повернення громадян з-за кордону, кількість населення може значно скоротитися [11].

Незважаючи на значний обсяг проведених досліджень раніше, демографічна проблема продовжує ускладнюватися і потребує детального дослідження для пошуку можливих шляхів її вирішення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). З огляду на зазначене, важливим завданням та метою статті є дослідження демографічного стану та впливу органів влади на цей стан в час війни, у тому числі сутності та складових занепаду країни та її безпеки, а також існуючих загроз Україні та шляхи виходу з цього.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні швидкими темпами зменшується чисельність населення. Ще у 1991 році населення становило 52 млн чол., а станом на 1.01.2022 р. склало – 28-34,5 млн осіб [24]. Особливо скоротилася чисельність населення України, починаючи з 2022 року. У пояснювальній записці до проєкту державного бюджету на 2023 рік зазначено, що вже на кінець серпня 2022 р. в Україні проживало 27,8 млн осіб [9]. Отже, протягом півроку інтенсивної війни кількість жителів та працівників, які залишилися в Україні, скоротилася на 6,7 мільйонів. Деякі виїхали за кордон, а частина опинилися під окупацією. Ці цифри вражаючі. Отже, ми повинні розуміти, які загрози створює таке стрімке зменшення населення для економіки країни та її майбутнього.

Ще до повномасштабної війни Україна відзначалась серед світових лідерів за темпами зменшення населення. Проте тепер звучать ще більш песимістичні прогнози щодо майбутнього нашої країни. За даними видання

Wall Street Journal, посилаючись на демографів, рівень народжуваності в Україні може впасти до найнижчого у світі. Коефіцієнт народжуваності вже на початку 2022 року знизився до 1,2, тоді як для підтримки чисельності населення потрібно мінімум 2,1. Крім того, за словами соціологині Е. Лібанової, в Україні простежується висока передчасна смертність та масштабний відтік громадян за кордон [24].

Згідно з даними ООН, Україна знаходиться на 180-му місці у світі за кількістю дітей на одну жінку. За цим показником наша країна посідає 4-е місце за динамікою зменшення населення. Навіть без війни ООН прогнозує, що до 2050 р. кількість мешканців України може зменшитися на 19,5%.

Згідно з експертами, наразі спостерігається низький рівень народжуваності. Український інститут майбутнього повідомляє, що коефіцієнт фертильності вже є нижче 1, тоді як для збільшення чисельності населення він має перевищувати 2. За даними Українського інституту майбутнього, за такими темпами кілька років згодом кількість пенсіонерів в Україні буде удвічі перевищувати кількість тих, що працюють [7].

Порівняно з першими роками незалежності рівень народжуваності в Україні знизився в два рази. Наприклад, у 1992 р. народилося 596,8 тис. малюків, а в 2020 р. – лише 293,4 тис. Перший спад народжуваності був зафіксований у 1999-2001 роках. У 2008-2009 роках був певний пік народжуваності: на світ з'явилося 510,6 тис. і 512,5 тис. дітей. Ще один пік відзначено у 2012 році, коли народилося 520,7 тис. дітей. З 2014 року кількість народжених в Україні почала зменшуватися. Антирекорд за час незалежності був зафіксований у 2020 році, коли народилося лише 293,4 тис. дітей. Рівень смертності в Україні порівняно з першими роками незалежності зменшився, але все одно кількість померлих перевищує кількість народжених. Найбільше українців померло у 1995 році – 792,6 тис. Так, в Інституті демографії та соціальних досліджень припускають, що чисельність населення країни до 2030 року може становити від 24 до 32 мільйонів осіб [24].

В сьогоднішній ситуації катастрофічно погіршилася в рази. Повномасштабна війна під гаслами росії “демілітаризація та денацифікація України” призвела до трагічних наслідків для цивільного населення в різних регіонах України. Щодня фіксуються втрати та поранення серед мирного населення, а також руйнування багатьох цивільних об’єктів та об’єктів критичної інфраструктури чи порушення їхнього функціонування. У березні 2022 року Програма розвитку ООН (ПРООН), посилаючись на оцінки уряду України, оцінила збитки від руйнування інфраструктури, будівель, доріг, мостів, лікарень, шкіл та інших матеріальних активів приблизно на 100 мільярдів доларів [12]. Ця війна призвела до того, що половина українських підприємств закрилася повністю, а інша половина працює з набагато меншою ефективністю, ніж було можливо раніше. На початок травня 2022 р. загальна сума прямих документованих збитків інфраструктури, за оцінками Міністерства інфраструктури, перевищила 94,3 мільярда доларів, або 2,7 трильйона гривень, і щодня цей показник продовжує зростати [5]. Прямі економічні втрати України за цей період через руйнування та пошкодження цивільної та військової інфраструктури зросли на майже 4,5 млрд дол [4].

У результаті воєнного вторгнення збільшилася міграція населення. За прогнозами Ради ЄС, внаслідок цього може спостерігатися зменшення чисельності населення України на 24-33%, що залежить від тривалості бойових дій та стабільності інфраструктури [17]. Офіційні дані свідчать, що з початку активної фази збройної агресії російської федерації кількість населення України в 2022 році зменшилася на 6,7 мільйонів осіб [3]. Це також призвело до змін у статеві-віковій структурі населення, зокрема, спостерігається зменшення частки молоді віком до 20 років та жінок продуктивного віку [16].

Серед ключових форм міграції населення, які в даний момент спостерігаються в Україні, можна виділити наступні:

Міграція за кордон. Багато українців виїжджають за кордон через війну, економічну нестабільність та інші чинники. Значна кількість українців шукає

притулок у Європі, США та інших країнах світу. Станом на листопад 2022 року понад 8,6 мільйонів українських біженців примушені були покинути Україну, при цьому майже 4,7 млн з них отримали тимчасовий захист [13]. Обсяги міграції перевищують всі показники за період незалежності України з 1991 року.

Дуже суттєвим чинником зменшення кількості населення має *незаконне вивезення українських громадян до росії*. За інформацією Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН), станом на вересень 2022 р. до країни агресора було переміщено 2,9 мільйона осіб [13] та 9400 українських дітей [23]. За інформацією російських ЗМІ, в'їхало в росію понад 3,4 мільйона українців, зокрема 448 тис. дітей [19].

За даними Радника – представника Президента України з питань прав дитини та дитячої реабілітації Д. Герасимчука, станом на червень 2022 року було вивезено 234 тисячі українських дітей з України до росії, окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) та Білорусі [21].

В загальному підсумку на початок 2024 р. територію України покинуло 12 млн. її громадян. За даними британського видання The Guardian, з 12 мільйонів українців, які виїхали чи були вивезені за кордон, жінки та діти становлять 90% [20]. Згідно з результатами соціологічного опитування, проведеного українськими дослідниками, більшість емігрантів з України – люди працездатного віку: 42% від 30 до 39 років, 29% від 40 до 49 років. Зазначено, що 83% опитаних мають вищу або незакінчену вищу освіту. Серед українських біженців 30% є висококваліфікованими фахівцями, 12% – кваліфіковані працівники, 14% – керівники підприємств або підрозділів і ще 14% – підприємці [6].

За інформацією, наданою Українським інститутом майбутнього, станом на початок 2022 року в Україні резидентів складало 37,6 млн людей. Виходячи з вище наведених даних, в Україні в 2023 році проживало 25,6 млн осіб. В тому числі: 15,5 млн – це економічно неактивне населення, з них 8

млн – пенсіонери з яких 2,7 млн продовжують працювати; 4,8 млн – діти у віці до 15 років. І залишається 9,1 млн – економічно активне населення, з них 8,1 млн – мають зайнятість, а 1 млн – безробітні. Працюють лише 8,1 млн українців, а якщо відняти 3 млн бюджетників, залишається близько 5,1 млн осіб. Вони і є “упряжкою”, яка утримує інших 19-20 млн осіб, зокрема пенсіонерів, дітей, учнів, безробітних, утриманців, тих самих працівників бюджетної сфери тощо [18]. Слід відмітити, що до війни Україна мала населення працездатного віку у розмірі 17,4 млн осіб, із них 8,3 млн жінок і 9,1 млн чоловіків. Однак після повномасштабного вторгнення ситуація зазнала кардинальних змін. Чисельність робочої сили значно скоротилась внаслідок військових дій, втрат та міграції. Тепер є нагальна потреба перегляду стратегій залучення працездатного населення та відновлення економічних потужностей країни.

Внутрішня міграція. Через загрозливу ситуацію на сході країни значна кількість людей переселяється внутрішньо в межах України. Наприклад, багато жителів східних регіонів переїжджають на захід країни. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), переміщення населення всередині України охопило близько 8 мільйонів осіб [14].

В країні скорочуються обсяги самої економіки, зменшується внутрішній ринок. Відповідно падають споживання і виробництво. Тобто наслідки повномасштабної війни з росією суттєво відчутні як у демографічній ситуації, так і в економічному стані українців. За даними Світового банку, на початку травня близько 7 мільйонів українців перебувають за межею бідності і найсерйозніші наслідки бідності спостерігаються в сільській місцевості.

Крім цього, як зауважує економічний експерт Б. Кушнірук, відсутність частини населення вплине на надходження до державного бюджету податків на споживання, таких як податок на додану вартість та акцизи. Адже ці непрямі податки стосуються кожної категорії товарів на внутрішньому ринку. Це може стати довгостроковою проблемою для України, оскільки невідомо, яка частка з них повернеться. Також скорочення внутрішнього

ринку та попиту на ньому, в тому числі через міграцію, негативно впливає на рівень інвестицій у майбутньому [9].

Варто відмітити, що стан національної економіки визначається за допомогою різних макроекономічних показників, кожен з яких відображає різні аспекти економічного стану країни. Аналіз цих макроекономічних показників дозволяє оцінити основні процеси, що відбуваються в соціально-економічному житті будь-якої країни. Розгляд отриманих результатів дозволяє аналізувати тенденції та динаміку функціонування економічної системи, що сприяє більш ефективному та обґрунтованому управлінню, удосконаленню планування та прогнозування економічного розвитку. Як показують дані таблиці 1, активне зростання ВВП спостерігалось в першій половині 2000-х, тоді як усі 1990-ті економіка країни невпинно скорочувалася. Номінально ВВП України вже давно перевищив рівень початку 1990-х років, однак реально це не зовсім так. Якщо зафіксувати ціни на вироблені в Україні товари та послуги в доларах за 2010 рік, то вийде, що у 2020 р. реальний ВВП України становив лише 63,2% від показника 1990 р. ВВП в цінах 2010 р. – це обсяг економіки, який враховує її реальне зростання і не враховує фактор знецінення грошей. Така цифра дозволяє порівняти, наскільки змінився розмір економіки порівняно з 2010 р. Це буде чиста зміна, без чинника інфляції та девальвації.

Таблиця 1. Макроекономічні показники України

Рік	ВВП		Військовий бюджет, млн.крб.(*); млрд грн	Кількість населення, тис чол.	ВВП на 1 жителя		Заробітна плата працівника, дол США
	млрд.крб.(*); млрд грн	млрд дол США			тис.крб.(*); грн	дол США [22]	
1990	167(*)	90	(*)	51706,7	3(*)	1742	409
1991	299(*)	85	(*)	51838	6(*)	1489	16
1992	5033(*)	79	108215(*)	51944	97(*)	3263	31
1993	148273(*)	69	544256(*)	52057	2842(*)	2798	36
1994	1203769(*)	54	21976000(*)	52244	23184(*)	2167	45
1995	5451642(*)	49	106200(*)	52114	105793(*)	1917	46
1996	81,5	45	1,4	51297,1	1595	1741	51
1997	93,4	50,15	1,5	50818,4	1842	1704	77
1998	102,6	41,88	1,6	50370,8	2040	1687	62
1999	130,4	31,58	1,7	49919,1	2614	1699	43
2000	176,1	32,38	1,5	49429,8	3436	1818	42
2001	211,2	39,31	2	48923,2	4340	2006	58

Продовження таблиці 1.

Рік	ВВП		Військовий бюджет, млн.крб.(*); млрд грн	Кількість населення, тис чол.	ВВП на 1 жителя		Заробітна плата працівника, дол США
	млрд.крб.(*); млрд грн	млрд дол США			тис.крб.(*); грн	дол США [22]	
2002	234,1	43,96	2,6	48457,1	4855	2132	71
2003	277,4	52,01	3,4	48003,5	5801	2354	87
2004	357,5	67,22	4,4	47622,4	7535	2659	111
2005	457,3	89,24	5,3	47280,8	9709	2759	157
2006	565,0	111,83	5,9	46929,5	12076	2984	206
2007	751,1	148,73	7,5	46646,0	16150	3230	268
2008	990,8	188,11	8,9	46372,7	21419	3322	343
2009	947,0	121,55	7,4	46143,7	20564	2844	245
2010	1120,6	141,21	8,7	45962,9	24429	2965	284
2011	1349,2	169,33	11,5	45778,5	29519	3138	332
2012	1459,1	182,59	16,4	45633,6	32002	3154	381
2013	1522,7	190,50	15,3	45553,0	33473	3160	411
2014х	1586,9	133,50	15,2	45426,2	36904	3124	293
2015х	1988,5	91,03	45,8	42938,9	46413	2829	192
2016х	2385,4	93,36	59,4	42760,5	55899	2904	203
2017х	2981,2	112,09	68,8	42584,5	70233	2989	267
2018х	3560,3	130,89	86,6	42386,4	84233	2656	326
2019х	3977,2	153,88	103,0	42153,2	94590	3225	406
2020х	4222,0	156,62	118,0	41902,4	100433	3116	430
2021х	5450,8	199,77	127,5	41554,8	131907	4838	525
2022х	5191,0	160,50	989,5	37600,0 [18]	126152	3901	371
2023х	6269,8	162,8	1141,1	25600,0**	-	4220	477

Х- (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та з 2014 року – також без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях)

**розрахунки автора

Для графічного відображення місця України серед країн ЄС за показниками ВВП на душу населення запропоновано нижче дані, де для України використано лише показники за 2021 рік і цифри у них не враховані (рис. 1).

Очевидно, що Україні є куди розвиватися, щоб швидко не лише наздогнати, але й суттєво покращити економічний стан країни та життєвий рівень її населення. Це можливо, особливо після завершення війни і з активною підтримкою перш за все країн Європейського Союзу.

Зменшення реального ВВП в Україні може бути спричинене різними чинниками, включаючи:

1. Економічні кризи. Україна стикається з регулярними економічними кризами, що можуть призвести до зменшення виробництва та спаду ВВП. Ці кризи можуть бути спровоковані зовнішніми чи внутрішніми чинниками, такими як геополітична напруга, фінансові труднощі, політична нестабільність тощо.

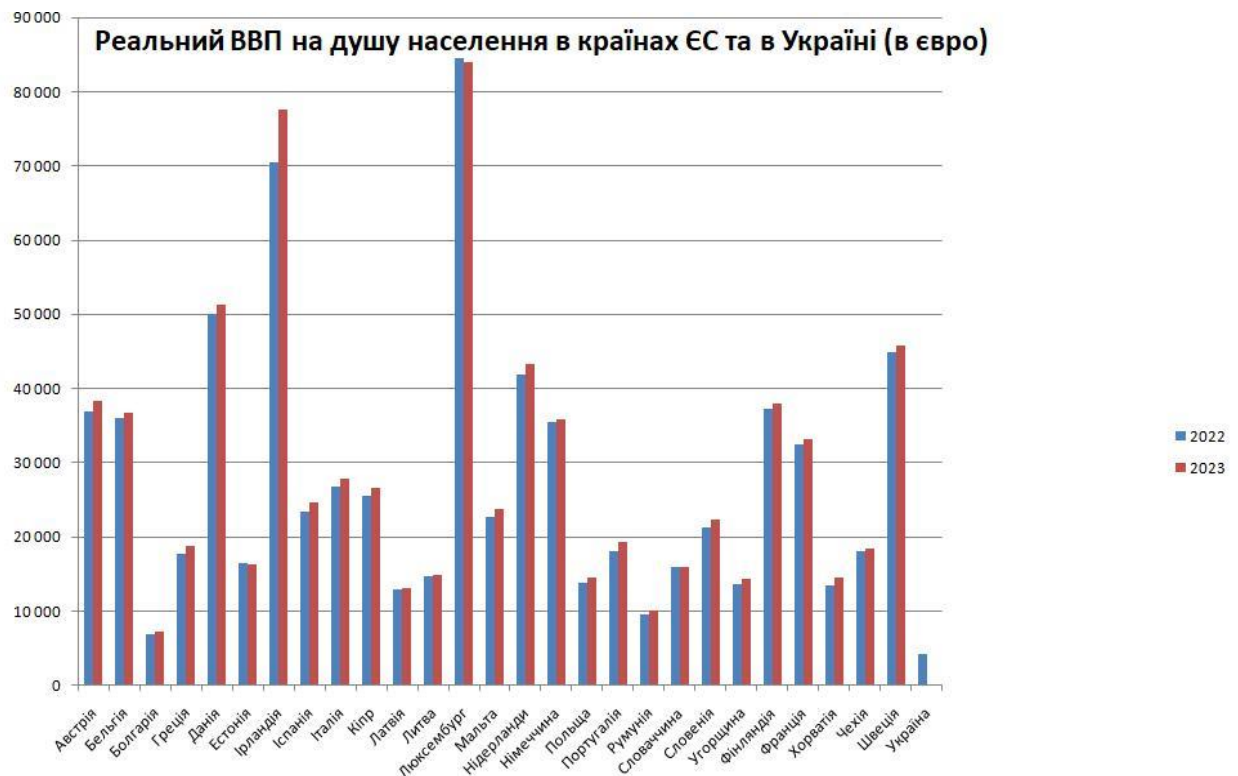

Рис 1. ВВП на душу населення

2. Недостатня інвестиційна активність. Низький рівень інвестицій у виробництво та розвиток економіки може призвести до обмеженого зростання продуктивності та виробництва, що відобразиться на реальному ВВП.

3. Корупція та недовіра владних структур. Корупція та неефективність владних структур можуть створювати негативні умови для бізнесу та інвестиційної активності, обмежуючи потенціал економічного зростання.

4. Низька конкурентоспроможність. Відсутність конкурентоспроможності на внутрішніх та зовнішніх ринках може призвести до обмеження зростання експорту та виробництва, що впливає на реальний ВВП.

5. Демографічні та соціальні проблеми. Зменшення населення, міграція робочої сили за кордон, недостатність кваліфікованої робочої сили та інші проблеми можуть впливати на економічне зростання та реальний ВВП.

Ці чинники взаємодіють та підсилюють один одного, сприяючи зменшенню реального ВВП в Україні. Враховуючи, що чисельність населення зменшується, існує загроза, що в Україні не буде кому створювати ВВП. Адже інвестори шукають стабільність та позитивні демографічні показники і прогнози. Вони оцінюють конкретні числа, на які можна спиратися при плануванні власного бізнесу. Отже, демографічна ситуація є важливим показником для вирішення питання про інвестування в країну, а війна “посприяла” великому відтоку працездатного населення. Ситуація ускладнюється тим, що мільйони українських біженців перебувають за кордоном внаслідок військової агресії. Зараз існують різні експертні оцінки того, скільки з них повернуться на додому після закінчення війни. Чимало експертів стверджують, що багато з тих, хто успішно адаптувався, залишиться за кордоном. Водночас слід враховувати, що ймовірно творці “Плану Маршалла для України” не зможуть створити економічні умови та забезпечити рівень оплати праці, які були б привабливіші, ніж ті, які існують у країнах Східної та Центральної Європи, де працюють українські мігранти.

Міграція впливає на всі, без винятку, сфери суспільства, включаючи економіку, політику, культуру, демографію, міжетнічні та релігійні відносини, а також кримінальну ситуацію. Тому розробники державної політики адаптації та інтеграції трудових іммігрантів повинні доносити до громадської свідомості українського суспільства масштаби проблем, з якими вони стикаються. Масова трудова міграція пов’язана з численними викликами для суспільства, що приймає мігрантів. Оскільки ці люди приносять з собою моделі поведінки, культурні та релігійні переконання, які не є відомими суспільству, що приймає їх, і іноді суперечать усталеним традиціям. З іншого боку, міграція є явищем, що характерне для глобальних процесів. Чимало розвинених країн досягли економічного та соціального успіху завдяки здатності абсорбувати здібності мігрантів, які сприяли зміцненню трудового потенціалу та економічному розвитку цих країн.

Під час впровадження європейської практики адаптації іммігрантів важливо враховувати як позитивний, так і негативний досвід, накопичений країнами Європейського Союзу. Протягом останніх десяти років країни ЄС прийняли кілька мільйонів мігрантів з країн Азії та Африки, зокрема представників мусульманських націй. Наслідком цієї масової міграції до ЄС з країн, які розвиваються, стало формування етнічних і релігійних гетто, де мешканці не виявляють бажання інтегруватися в соціокультурне середовище країни прийому. Велика кількість мігрантів, які не прагнуть до інтеграції, стає джерелом соціальної напруги, збільшення кримінальної активності та розвитку тіньової економіки. Це в сукупності створює серйозні загрози дестабілізації, настільки, що експерти вказують на необхідність вживати термін “міграційна зброя” для опису негативних наслідків масової міграції, спрямованої на провокацію штучно створених криз у певних країнах, з метою здійснення політичного, соціокультурного, економічного та психологічного впливу на їх уряди та суспільства [1].

Актуальність проблеми створення державної політики адаптації та інтеграції трудових іммігрантів до українського суспільства полягає в тому, що після завершення війни існує ймовірність приїзду до України значної кількості працівників з країн, які розвиваються. Наразі з боку провідних політиків західних країн звучать обіцянки щодо фінансової та матеріальної підтримки України у відновленні економіки після військової агресії. Однак, обсяги інвестицій та форми надання допомоги залишаються невідомими. Згідно з даними Світового банку, для відновлення української економіки необхідна значна програма, подібна до “Плану Маршалла”, яка може потребувати близько 500-600 мільярдів євро [10]. Очевидно, що відновлення економіки України вимагатиме великої кількості трудових ресурсів. Також очевидно, що для успішного відродження економічного потенціалу України у короткі терміни буде необхідне залучення іноземної робочої сили. За розрахунками, потреба в мігрантах з інших країн може скласти близько 1-1,2 мільйонів людей на рік [2].

Без створення та розвитку стабільної та високоефективної національної економіки неможливе ствердження реальної незалежної держави. Проте, навіть на початку проголошення незалежності Україна виявилася у важкому становищі і зі значними деформаціями у сфері економіки, характеризувалася швидким зниженням виробництва та відчутною економічною кризою.

Для відновлення економіки надзвичайно важливе працездатне населення, яке активно працюватиме, сплачуватиме податки та витрачатиме свої доходи в Україні. Згідно з дослідженням, що фінансувалося Радою ЄС та проводилося доктором філософії, демографом та запрошеним професором-дослідником в El Colegio de Mexico Хосе Мігель Гузманом, в залежності від тривалості війни, населення України може скоротитися на 24-33%. Це особливо стосується дітей та працездатного населення [9].

У зв'язку з тим, що частина працездатного населення може не повернутися в Україну, може виникнути дефіцит робочої сили для відбудови після війни. Таким чином, приймаючи рішення про інвестиції, іноземні інвестори враховують кількість населення та демографічні перспективи країни. Повернення хоча б 8 мільйонів осіб, серед яких принаймні третина є жінками, а третина – дітьми, має вирішальне значення для розвитку нашої економіки та перспектив. Ще одним варіантом може бути залучення трудових мігрантів. Проте з цим потрібно бути обережними.

Владі вже належить визначити відповідальних осіб і розробити необхідні зміни до законодавства. Це включає створення стимулів для повернення громадян і вирішення питання в'їзду для тих іноземців, які після війни бажатимуть допомогти відновленню України. Одним із дієвих механізмів повернення громадян в Україну після завершення війни є реформування системи оподаткування. Як зазначає Б. Кушнірук, одним з пріоритетних завдань уряду буде встановлення дуже низьких прямих податків, зокрема податку на доходи фізичних осіб і єдиного внеску на соціальне страхування [9]. Мета полягатиме у тому, щоб українцям було вигідніше платити податки в Україні, ніж у країнах ЄС. Хоча у країнах ЄС

може бути спокійніше, витрати на оподаткування там набагато вищі. Це має стати стимулом для їхнього повернення в Україну. Це є критично важливим з погляду демографічного чиннику.

Після війни Україна повинна, в першу чергу, розглядати програми, які стимулюватимуть народжуваність. Якщо ми бажаємо справжнього відновлення України, нам необхідно активно підтримувати народження дітей фінансово. Це можна зробити шляхом впровадження відповідних державних програм, які передбачатимуть зменшення податків, надання додаткових виплат, надання пільг і безпосередню фінансову допомогу при народженні.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Розглядаючи вищенаведені факти, можна припустити, що українські реформатори обрали не національно-орієнтований шлях. Не виявляється жодної зацікавленості в захисті інтересів вітчизняного ринку праці, залученні висококваліфікованих працівників та підвищенні економічного рівня країни. Людський капітал є основним багатством будь-якої нації і без нього неможливо побудувати міцну державу.

Сучасна демографічна ситуація в Україні є системно критичною: щорічно темпи депопуляції зростають через зменшення народжуваності, збільшення смертності та міграційний відтік українців. Подолання демографічної кризи в Україні вимагає комплексного підходу, що охоплює всі сфери суспільного життя та спрямований на системне вирішення проблем. Це передбачає розробку й реалізацію довгострокової національної стратегії подолання депопуляції, що містить у собі цілісну систему заходів економічного, правового, соціального, освітнього, культурного та інформаційно-пропагандистського характеру. Зокрема, це включає: створення умов для підвищення народжуваності та підтримки сімей; зниження передчасної смертності; забезпечення міграційного приросту населення, включаючи повернення вимушених мігрантів; оптимальне розміщення населення на території України; адаптацію суспільства до демографічного старіння та створення умов для активного довголіття.

Для реалізації цієї системи заходів потрібна координація та планування через центральний орган виконавчої влади, що стане єдиним центром управління державною політикою у сфері демографії. Формування такого механізму вирішення демографічних проблем є одним з напрямів подальших досліджень.

Література

1. Білошицький С. Міжнародна міграція як різновид сучасної зброї: соціокультурний та політичний аспекти. Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2016. Вип. 2(82). С. 138–156.
2. Боротьба за людей: Україна програла битву, але має виграти війну. Наслідки міграційної кризи для економіки України та шляхи їх подолання / Український інститут майбутнього. 2022. URL: <https://uifuture.org/publications/borotba-za-lyudej-ukrayina-prograla-bytvu-ale-maye-vygraty-vijnu> (дата звернення: 15.03.2024).
3. Верховна Рада України. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про Державний бюджет України на 2023 рік”. Київ, 2022. 13 с. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959> (дата звернення: 16.03.2024).
4. Загальна сума прямих задокументованих збитків інфраструктури становить майже \$92 млрд. Kyiv School of Economics, 2022. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zadokumentovanih-zbitkiv-infrastrukturi-stanovit-mayzhe-92-mlrd> (дата звернення: 15.03.2024).
5. Ми змушені оперативно перебудовувати нашу логістичну систему, Олександр Кубраков. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/perebudova-logistiki-v-umovah-vijni-u-fokusi-mizhnarodnoyi-konferenciyi-uevropa-karpat> (дата звернення: 10.03.2024).
6. Настрої та оцінки українських біженців (липень-серпень 2022 р.) / Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni->

doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypenserpen-2022 (дата звернення: 10.03.2024).

7. Народжуваність в Україні впала до найнижчих показників у світі: що відомо про демографічну кризу. URL: <https://informer.ua/uk/narodzhuvanist-v-ukrajini-vpala-do-naynizhchih-pokaznikiv-u-sviti-shcho-vidomo-pro-demografichnu-krizu> (дата звернення: 10.03.2024).

8. Народжуваність в Україні може стати найнижчою у світі. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/narodzhuvanist-v-ukrayini-mozhe-staty-naynizhchoiu-u-sviti-zmi> (дата звернення: 9.03.2024).

9. Повернути втрачене. Чим Україні загрожує зменшення населення? URL: https://lb.ua/economics/2022/09/22/530166_povernuti_vtrachene_chim_ukraini.html (дата звернення: 10.03.2024).

10. У Світовому банку сказали, скільки треба коштів, щоб відбудувати Україну після війни. Obozrevatel. 2022. 05 груд. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/u-svitovomu-banku-skazali-skilki-treba-koshtiv-schobvidbuduvati-ukrainu-pislya-vijni.htm> (дата звернення: 9.03.2024).

11. Чи справді Україну чекає демографічна криза? URL: <https://zaborona.com/chy-spravdi-ukrayinu-chekaye-demografichna-kryza> (дата звернення: 15.03.2024).

12. The Development Impact of the War in Ukraine: Initial projections [EN/UK], <https://reliefweb.int/report/ukraine/development-impact-war-ukraine-initial-projections-enuk> (дата звернення: 9.03.2024).

13. Refugees from Ukraine recorded globally. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 25.02.2024).

14. Ukraine Response. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannyazagalnogo-naselennya-raund-8-17-23?close=true> (дата звернення: 25.02.2024).

15. Показники діяльності ДМС за 9 місяців 2022 року. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2022_9.pdf (дата звернення: 15.03.2024).
16. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні. URL: <http://migrantlife.wp.st-andrews.ac.uk/files/2022/03/The-War-and-the-Future-of-Ukraines-Population.pdf> (дата звернення: 15.03.2024).
17. Гірше за голодомор. URL: <https://prm.ua/hirshe-za-holodomor-cherez-vtorhnennia-rf-ukraina-vtratyt-do-33-vidsotkiv-naselenniadoslidzhennia-nobrainerdata> (дата звернення: 10.03.2024).
18. Скільки залишиться українців після війни: експерти про скорочення населення та катастрофічне співвідношення жінок і чоловіків. URL: <https://tsn.ua/exclusive/skilki-zalishitsya-ukrayinciv-pislya-viyni-eksperti-poyasnili-chomu-skorochuvatimetsya-kilkist-naselennya-2358379.html> (дата звернення: 12.03.2024).
19. HRW звинувачує Москву в «примусовому вивезенні» українців до Росії. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/hrw-moskva-prymusove-vyvezenni-ukrayintsi/32013806.html> (дата звернення: 15.03.2024).
20. URL: <https://www.theguardian.com/world/live/2022/apr/10/russia-ukraine-war-latest-zelenskiy-pushes-for-oilembargo-to-curb-russias-sense-of-impunity-uk-pledges-to-send-more-arms-live> (дата звернення: 10.03.2024).
21. Понад 234 тисячі дітей примусово вивезли у росію та ОРДЛО. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3497283-ponad-234-tisaci-ditej-primusovo-vivezli-u-rosiu-taordlo.html> (дата звернення: 10.03.2024).
22. Незалежність у цифрах. Як змінилася економіка України за 30 років. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/nezavisimost-tsifrah-izmenilas-ekonomika-1629802576.html> (дата звернення: 10.03.2024).
23. Соціально-демографічна ситуація в Україні: шляхи подолання наслідків війни. URL: https://zaxid.net/rosiya_vikradaye_ukrayinskih_ditey_masshtabi_naslidki (дата звернення: 15.03.2024).

24. 52 мільйони не буде: які прогнози щодо скорочення чисельності населення України. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/09/29/infografika/suspilstvo/52-miljony-ne-bude-yaki-prohnozy-shhodo-skorochennya-chyselnosti-naselennya-ukrayiny> (дата звернення: 15.03.2024).

References

1. Biloshyts'kyj, S. (2016), "International migration as a type of modern weapon: sociocultural and political aspects", *Naukovi zapysky IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, vol. 2 (82), pp. 138-156.
2. Ukrains'kyj instytut majbutn'oho (2022), "Struggle for people: Ukraine has lost the battle, but must win the war. Consequences of the migration crisis for the economy of Ukraine and ways to overcome them", available at: <https://uifuture.org/publications/borotba-za-lyudej-ukrayina-prograla-bytvu-ale-maye-vygraty-vijnu> (Accessed 15.03.2024).
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), "Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2023"", available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959> (Accessed 16.03.2024).
4. Kyiv School of Economics (2022), "Direct damage caused to Ukraine's infrastructure during the war has reached almost \$92 billion", available at: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zadokumentovanih-zbitkiv-infrastrukturi-stanovit-mayzhe-92-mlrd>. (Accessed 15.03.2024).
5. Government portal (2022), "We are forced to urgently rebuild our logistics system, Oleksandr Kubrakov", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/perebudova-logistiki-v-umovah-vijni-u-fokusi-mizh-narodnoyi-konferenciyi-yevropa-karpat> (Accessed 10.03.2024).
6. Tsentr Razumkova (2022), "Attitudes and assessments of Ukrainian refugees (July-August 2022)", available at:

<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypenserpen-2022> (Accessed 10.03.2024).

7. informator.ua (2023), “The birth rate in Ukraine has fallen to the lowest rates in the world: what is known about the demographic crisis”, available at: <https://informator.ua/uk/narodzhuvanist-v-ukrajini-vpala-do-naynizhchih-pokaznikiv-u-sviti-shcho-vidomo-pro-demografichnu-krizu> (Accessed 10.03.2024).

8. volynnews (2023), “The birth rate in Ukraine may become the lowest in the world”, available at: <https://www.volynnews.com/news/all/narodzhuvanist-v-ukrayini-mozhe-stat-naynyzhchoiu-u-sviti-zmi> (Accessed 9.03.2024).

9. lb.ua (2022), “Return what was lost. What threatens Ukraine with population decline?”, available at: https://lb.ua/economics/2022/09/22/530166_povernuti_vtrachene_chim_ukraini.html (Accessed 10.03.2024).

10. Obozrevatel (2022), “The World Bank said how much money is needed to rebuild Ukraine after the war”, available at: <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/u-svitovomu-banku-skazali-skilki-treba-koshtiv-schobvidbuduvati-ukrainu-pislya-vijni.htm> (Accessed 9.03.2024).

11. Opryschenko, A. (2023), “Is Ukraine really facing a demographic crisis?”, available at: <https://zaborona.com/chy-spravdi-ukrayinu-chekaye-demografichna-kryza> (Accessed 15.03.2024).

12. UNDP (2022), “The Development Impact of the War in Ukraine: Initial projections”, <https://reliefweb.int/report/ukraine/development-impact-war-ukraine-initial-projections-enuk> (Accessed 9.03.2024).

13. UNHCR (2024), “Refugees from Ukraine recorded globally”, available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (Accessed 25.02.2024).

14. International Organization for Migration (2023), “Ukraine Response”, available at: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannyazagalnogo-naselennya-raund-8-17-23?close=true> (Accessed 25.02.2024).

15. State Migration Service of Ukraine (2022), “Indicators of the activity of the DMS for 9 months of 2022”, available at: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2022_9.pdf (Accessed 15.03.2024).
16. MigrantLife (2022), “The War and the Future of Ukraine’s Population”, available at: <http://migrantlife.wp.st-andrews.ac.uk/files/2022/03/The-War-and-the-Future-of-Ukraines-Population.pdf> (Accessed 15.03.2024).
17. prn.ua (2023), “Worse than famine”, available at: <https://prn.ua/hirsh-za-holodomor-cherez-vtorhnennia-rf-ukraina-vtratyt-do-33-vidsotkiv-naselenniadoslidzhennia-nobrainerdta> (Accessed 10.03.2024).
18. Maruschak, O. (2023), “How many Ukrainians will remain after the war: experts on population reduction and the catastrophic ratio of women and men”, available at: <https://tsn.ua/exclusive/skilki-zalishitsya-ukrayinciv-pislya-viyni-eksperti-poyasnili-chomu-skoro-chuvatimetsya-kilkist-naselennya-2358379.html> (Accessed 12.03.2024).
19. radiosvoboda (2022), “HRW accuses Moscow of "forcibly removing" Ukrainians to Russia”, available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/hrw-moskva-prymusove-vyvezenni-ukrayintsi/32013806.html> (Accessed 15.03.2024).
20. The Guardian (2022), available at: <https://www.theguardian.com/world/live/2022/apr/10/russia-ukraine-war-latest-zelenskiy-pushes-for-oilembargo-to-curb-russias-sense-of-impunity-uk-pledges-to-send-more-arms-live> (Accessed 10.03.2024).
21. ukrinform (2022), “More than 234,000 children were forcibly taken to Russia and ORDLO”, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3497283-ponad-234-tisaci-ditej-primusovo-vivezli-u-rosiu-taordlo.html> (Accessed 10.03.2024).
22. Bilous, O. (2021), “Independence in numbers. How the economy of Ukraine has changed in 30 years”, available at: <https://www.rbc.ua/ukr/news/nezavisimost-tsifrah-izmenilas-ekonomika-1629802576.html> (Accessed 10.03.2024).

23. zaxid.net (2023), “Socio-demographic situation in Ukraine: ways to overcome the consequences of the war”, available at: https://zaxid.net/rosiya_vikradye_ukrayinskih_ditey_masshtabi_naslidki (Accessed 15.03.2024).

24. Slovo i Dilo (2023), “There will not be 52 million: what are the forecasts for the reduction of the population of Ukraine”, available at: <https://www.slovoidilo.ua/2023/09/29/infografika/suspilstvo/52-miljony-ne-bude-yaki-prohnozy-shhodo-skorochnya-chyselnosti-naselennya-ukrayiny> (Accessed 15.03.2024).

Стаття надійшла до редакції 09.05.2024 р.